

JOSEF OPATRNÝ

Viva Cuba Libre

TŘI VÁLKY
ZA KUBÁNSKOU
NEZÁVISLOST
1868–1898

EPOCHA

EDICE

**Polozapomenuté
války**

POLOZAPOMENUTÉ
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

PhDr. Petr Hofman (Vojenský historický archiv)

prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D. (FF UK, Ústav světových dějin
na FF UK)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita Liberec)

PhDr. Karel Richter, CSc. (Klub autorů literatury faktu)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY

EDICE

JOSEF OPATRŇY

Viva Cuba Libre

TŘI VÁLKY
ZA KUBÁNSKOU NEZÁVISLOST
1868–1898

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Tato kniha vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. 12 „Historie v interdisciplinární perspektivě“, podprogram „Evropa a (versus) svět: Interkontinentální a vnitrokontinentální politické, ekonomické, sociální, kulturní a intelektuální transfery a jejich důsledky“.

Copyright © Josef Opatrný, 2016

Cover © Karel Kárász, 2016

Czech Edition © Nakladatelství EPOCH s. r. o., 2016

ISBN 978-80-7557-300-1 (pdf)

Lízince a Richardovi

MODLITBA ZA KUBU

Stíny Friedricha Steubena a markýze de Lafayette – ikony americké války za nezávislost – stojí nad spící ženou (americká vláda), která drží dokument popisující historii španělských represálií na Kubě a ignoruje muže (Španělsko), který tlučé bezbrannou ženu (Kuba), jež drží praporek s nápisem „svoboda, nebo smrt“. V pozadí busta George Washingtona a v popředí kniha popisující, jak byla vybojována americká svoboda.

ATLANTSKÝ OCEÁN

KARIBSKÉ MOŘE

MEXICKÝ
ZÁLMY

KUBA

ADMINISTRATIVNÍ
ČLENĚNÍ V DRUHÉ
POLOVINĚ
19. STOLETÍ

OBSAH

Místo úvodu	11
„Vždy věrná Kuba“	16
Anexionismus	30
Ještě jednou reformy	56
První válka za nezávislost	67
Provolání z Yara	68
Dobrovolníci	87
Guáimarská republika	102
Mambísově	126
Příliš dlouhá válka	142
Druhá (maličká) válka za nezávislost	181
Mír ze Zanjónu a maličká válka	182
Apoštol	198
Třetí válka za nezávislost	229
Grito de Baire	230
Ukradené vítězství?	266
Závěrem	302
Bibliografická poznámka	304
Přílohy	309
Chronologie	323
Resumé	324

MÍSTO ÚVODU

Od druhého desetiletí 19. století dodneška představuje jeden z hlavních předmětů zájmu latinskoamerických historiků, publicistů, politiků a celé veřejnosti problematika tzv. válek za nezávislost.¹ Jsou celkem pochopitelně a oprávněně považovány za mimořádně důležité období dějin amerického kontinentu a celého atlantického světa. Kdysi největší evropská mocnost, jejíž námořní expanze na konci 15. a v první polovině 16. století změnila na tři století světovou mapu, přišla během necelých dvaceti let v krvavých válkách o téměř všechny své državy na západní polokouli. Konflikt probíhal v přímé návaznosti na napoleonské války v Evropě, jejichž hlavní protagonista Napoleon Bonaparte byl pro generály oddílů stoupců nezávislosti Mexika, Argentiny či Venezuely často velkým vzorem.

Oni sami pak v řadě případů využívali při svých operacích služeb veteránů z evropských kampaní, profesionální vojáci ztratili po vídeňském kongresu v Evropě perspektivy a hledali uplatnění na druhém břehu Atlantského oceánu. S překvapením zde museli zjišťovat jisté rozdíly ve válčení, nejen ve velikosti jednotek, které v bitvách rozhodovaly o další existenci koloniálního systému. Zatímco u Wagramu, Slavkova, Borodina – o Lipsku vůbec nemluvě – bojovaly desítky a dokonce stovky tisíc mužů, v Americe to bylo o řád méně. V bitvě u Boyacá, jež určila budoucnost Kolumbie, nebylo na obou stranách dohromady ani deset tisíc mužů, ještě méně vojáků se účastnilo bitvy u Maipú, kde vítězný San Martín skoncoval se španělským panstvím v Chile. O osudu evropských držav v Americe však nerozhodovaly jenom armády, lišící se od evropských pouze velikostí. V některých fázích válek, jež trvaly od roku 1810 do začátku roku 1826, hrály důležitou roli nepravidelné jednotky. Jejich mužstvo bylo špatně vyzbrojené, bez výcviku, bez profesionálních důstojníků či uniforem, nechybělo mu ovšem odhodlání nasadit život za dosažení vytčeného cíle. Takové oddíly znal i Pyrenejský poloostrov

---

¹ Touto problematikou se zabývaly a zabývají stovky autorů. Přečíst všechny publikované práce převyšuje možnosti jednotlivce. Srov. jen jako příklad LYNCH, John, *The Spanish American Revolutions, 1808–1824*, Londýn 1973 nebo ANNA, Timothy E., *Spain and the Loss of America*, Lincoln 1983.

z doby odporu proti Napoleonovi. Bojovaly zde v „malé válce“ – tzv. guerrille, jejich příslušníci tedy byli „guerillery“, oba pojmy pak přešly ve španělské podobě do dalších jazyků a používají se pro tento specifický způsob válčení dodnes. Už na počátku druhého desetiletí 19. století tak vedl v Mexiku po smrti Miguela Hidalga své guerillery proti Španělům José María Morelos, podle řady historiků zakladatel tradice latinskoamerické guerrilly, která zůstává pojmem i na počátku 21. století. Operace mexických, chilských či bolivijských guerrillerů se sice od klasického válčení lišily, nic to však neměnilo na konečném efektu, rozhodly o výsledku válek, v nichž stoupenci nezávislosti nakonec zvítězili.

Když tedy Španělé vyklidili v peruánském Callau na počátku ledna 1826 svoji poslední pevnost na kontinentě, zůstaly jim na západní hemisféře jen dva ostrovy. Kuba a Portoriko. Zejména historie prvního z nich přitahovala a přitahuje z různých důvodů už dvě století pozornost odborné i laické veřejnosti. Také na Kubě se přitom začaly ozývat už v průběhu první poloviny 19. století hlasy žádající nezávislost a v říjnu 1868 oznámil Carlos Manuel Céspedes začátek války za její dosažení i zde. K jeho původním dvaceti mužům se rychle přidávali další – jako jednotlivci i celé skupiny. Brzy jich měl Céspedes stovky a tisíce a mohl zaútočit i na druhé největší město na východě kolonie – Bayamo. Nejen zaútočit, ale také je dobýt, a poté zase rychle vyklidit. Stoupenci nezávislosti mohli totiž nejen obsadit velká města, ale ustavit také parlament, přijmout ústavu, zvolit prezidenta, vytvořit vládu a vyhlásit existenci tzv. Republiky ve zbrani. Jejich armáda měla generály i nižší důstojníky, operovala na třetině území kolonie a působila nepříteli těžké ztráty. Neměla však dost sil a prostředků k obraně území, na němž by mohly bez neustálé hrozby likvidace působit orgány státu vyhlášeného stoupenci nezávislosti ostrova. Neměla ani stálé sídlo svého štábu, její nejvyšší představitelé i velitelé jednotlivých oddílů nepřestávali kočovat východní částí ostrova, stejně jako vláda a prezident. Někdy nespali na jednom místě ani dvě noci po sobě, k jednáním se setkávali v lokalitách daleko od španělských posádek, kde hrozilo menší nebezpečí překvapení ze strany nějaké velké španělské kolony, k odpočinku volili stejná místa, na která se s jistým odstupem vraceli, v horách a džungli budovali provizorní lazarety a dílny na výrobu vojenského materiálu, zraněné a nemocné nechávali někdy na samotách či v domcích osad, kam nezabloudila noha koloniálního

úředníka či vojáka celé měsíce. Pro tato odlehlá místa jmenovala povstalecká vláda dokonce své starosty a další administrativu.

Ani Španělé neměli totiž dost sil k permanentní kontrole celého území a vysílali ze svých základů ve velkých městech do venkovských oblastí infanteristy i kavaleristy v naději, že i díky místním stoupencům stávajícího pořádku skupiny guerrillerů najdou a zničí. Často se však kolony vracely do svých posádek bez jakéhokoli úspěchu a tento způsob válčení tak vyčerpával a demoralizoval obě strany. Po deseti letech proto začala za patové situace mírová jednání. Desetiletý konflikt jimi končil, aniž by stoupenec myšlenky svobodné Kuby dosáhli svého cíle. Část z nich odmítla i po přijetí dohody o nastolení míru vládou Republiky ve zbrani na španělské podmínky přistoupit, považovala ukončení operací za pouhé příměří a po nějaké době skutečně zahájila boj znovu. Vzhledem k minulým ztrátám a strádání civilistů v uplynulých letech však získala pro své rozhodnutí jen minimální podporu mezi obyvateli ostrova a po několika měsících svou akci, zvanou už současníky maličká válka (*la Guerra Chiquita*), ukončila.

Španělský koloniální režim však nedokázal v následujícím desetiletí své pozice na ostrově upevnit. Spíš je dále ztrácel, také proto, že hospodářství karibské kolonie Madridu ovlivňovali stále výrazněji Američané a stoupenec nezávislosti připravovali systematicky další osvobozenickou válku. V únoru roku 1895 ji skutečně zahájili; stejným způsobem jako v roce 1868 – povstáním ve východní provincii Oriente. Tentokrát však pronikly jejich jednotky rychle také na západ, brzy operovaly po celém ostrově a nakonec Španělům zůstala jen kontrola velkých měst. Všemi venkovskými oblastmi nepřestávaly křížovat ozbrojené kolony Republiky ve zbrani, jejíž vláda, prezident a další orgány však opět postrádali pevná sídla. V době naprostého hospodářského rozvratu zasáhla do vývoje událostí intervenční armáda Spojených států a druhá válka za nezávislost na Kubě končila ne jednáním mezi reprezentací Republiky ve zbrani a španělskými emisary, ale pařížským mírem mezi Washingtonem a Madridem.

Podobu kubánské nezávislosti potom určovaly Spojené státy, jejichž politiku začala brzy kritizovat rostoucí část kubánské politické a intelektuální elity. Ta také začala záhy psát vlastní historii ostrova, včetně dějin boje za nezávislost. Objevily se termíny jako desetiletá válka či první

válka za nezávislost, maličká válka i druhá válka za nezávislost (nazývaná také potřebnou válkou, *la Guerra Necesaria*). Kritici míru z roku 1878 hovořili o třicetileté válce, jejíž konec nazývali ukradeným vítězstvím. Všechny termíny pak používá kubánská historiografie dodnes a události posledních třiceti let 19. století zůstávají jedním z prvořadých předmětů zájmu kubánských historiků i veřejnosti. Zatímco si ovšem mohou kubánští čtenáři vybrat z desítek titulů podle svého názoru na toto období dějin ostrova, český čtenář rozumí pod pojmem třicetiletá válka zcela jiný konflikt, výrazy desetiletá či maličká válka pak asi nezná vůbec. Protože se ale kubánská politická elita vlastně nikdy nepřestala odvolávat na války za nezávislost a jejich faktický výsledek a Kuba nepochybně patřila a patří k zemím, jejichž význam překračuje hranice západní hemisféry, začali jsme před nějakou dobou v redakci Nakladatelství EPOCHY diskutovat o možnosti vydání publikace o válkách za nezávislost na Kubě v úspěšné řadě Polozapomenté války. Třebaže vlastně o klasické války nešlo a autor jejich dějin nemůže čtenářům nabídnout to, co hledají milovníci vojenské historie: počty vojáků na obou stranách (ani vojeňští historikové dodnes nedošli ke shodě v počtu skutečných účastníků válek na Kubě), informace o uniformách, členění jednotek či výzbroji apod. Jakési stopy uniforem v podobě distinkcí lze najít jen u nejvyšších důstojníků vojska guerrillerů, prostí vojáci neměli často nejen uniformy, ale vůbec žádné oblečení, o botách nemluvě, oddíly byly skupinami poutanými k velitelům osobními vztahy či místem narození a výzbroj tvořily z velké části nástroje kubánských zemědělců, tedy hlavně mačety pro sklizeň třtiny, popřípadě ukořistěný materiál. Stejně nestandardní jsou údaje o průběhu bitev, výši ztrát, či dokonce výsledcích srážek. Guerrilla má skutečně jiná pravidla než klasické války evropských generálů posledních dvou století a jinak tedy musí vypadat i líčení událostí a osudů protagonistů.

Nápad proto vzbudil v redakci jisté otázky, jež – obávám se – v některých případech rukopis zcela nezodpověděl. Doufám nicméně, že se nakonec najdou čtenáři, kteří nebudou považovat hodiny strávené sledováním osudů Antonia Macea, „Angličánka“, Ignacia Agramonta či mladičké milé Rafaela Macea, provázející tohoto protagonistu konfliktu od jejích čtrnácti let celé desetiletí při pochodech džunglí i pobytu ve vězení, za ztrátu času. I „neklasická“ válka totiž nabízí zajímavé

a následováníhodné příklady přátelství i hrdinství, musí také vést k zamyšlení nad smyslem počinání, jehož výsledkem jsou statisíce zmařených lidských životů, zpravidla životů civilistů, kteří se vojenských operací přímo neúčastní. V tom se od klasických válek nijak neliší a snad ji tedy vezmou na milost i čtenáři preferující jinak líčení konfliktů, kde nechybí údaje o tabulkových i skutečných počtech mužů od těch nejmenších jednotek až po celé armádní sbory a podrobné popisy bitev včetně rozsáhlých citátů z rozkazů či hlášení pro nadřízené složky.

V Praze 22. května 2016.

Josef Opatrný

„VŽDY VĚRNÁ KUBA“

Siempre fiel isla (vždy věrný ostrov), byla slova opakovaná v průběhu 19. století často kubánskou kreolskou ekonomickou elitou, požadující už před rokem 1800 na španělské koloniální správě a v samotné metropoli s rostoucím sebevědomím reformu politického i ekonomického systému na ostrově. Sebevědomí vycházelo z bohatství, které kreolům plynulo z dvou komodit, jimiž sice byla Kuba proslulá už dříve, ale právě v devadesátých letech 18. století se jedné z nich otevřely dosud netušené možnosti. Až do osmdesátých let představoval hlavní exportní produkt Kuby tabák. Jeho vynikající kvalita byla známa v celé Evropě, v kolonii existoval královský tabákový monopol, žádný z producentů nesměl prodávat nikomu jinému než příslušnému státnímu úřadu, a když britské invazní jednotky obsadily na konci sedmileté války Havanu, vydrancovaly nejdřív sklady, v nichž koruna shromáždila balíky tabáku před odvozem do Španělska.

Do Španělska se vozil z Kuby už od 16. století také třtinový cukr, jeho obchod však kontrolovalo ve světovém měřítku nejdřív Portugalsko a poté přišlo období anglických cukrových ostrovů, Jamajky a Barbadosu. V 18. století řádově narostl význam francouzských karibských kolonií, na prvním místě Saint Domingue. Produkce „cukřenky Evropy“ – cukr, přírodní barviva, káva a rum – představovala v této době celou třetinu francouzského zahraničního obchodu a pocházela přitom z velké části z práce otroků. Jejich vzpoura pak znamenala výraznou redukci pěstování třtiny a výroby cukru na Saint Domingue. Třtinové plantáže a cukrové mlýny byly symbolem otrockého postavení povstalců a už v prvních měsících lehla jejich většina popelem. Před dalšími producenty v regionu vystala nutnost výpadek v dodávkách cukru nahradit. Plantážníci na Kubě se chopili příležitosti, potřebovali však pracovní síly, moderní stroje a přístup na světový trh bez prostřednictví španělských obchodních domů. Ty obchodní operace nejen brzdily, neboť cukr, ale i další komodity, se musely nejdřív dovézt z Havany do Cádizu a teprve odtud mohly zamířit k odběratelům v Evropě, ale také inkasovaly velkou část zisku.

Už v lednu roku 1792 tak předložil jeden z mluvčích kreolské plantážnické elity na Kubě této doby Francisco Arango y Parreño ve španělských kortesech dokument považovaný odborníky na dějiny Kuby

za jedno z nejdůležitějších programových prohlášení, která byla na ostrově napsána. V *Rozpravě o zemědělství Havany a prostředcích jeho podpory* analyzoval právník, plantážník a politik příčiny dosavadního zaostávání výroby cukru na ostrově a navrhoval řešení. „Nepochybně nejvýznamnější osobnost této doby, jako kreol, statkář, cukrovarník, ekonomický ideolog a politik“² spatřoval budoucnost v liberalizaci obchodu – s otroky, stroji a cukrem a v následujících třiceti letech se snažil za svého působení v metropoli i v kolonii dosáhnout naplnění svého programu. Odmítal často opakovanou tezi, že bohatství Ameriky spočívá v drahých kovech,

Pohled na Havanu z poloviny 19. století

ale spatřoval ho v zemědělských produktech, dále potom v obchodu a řemeslech a viděl příčiny zaostávání Španělska v soutěži s evropskými konkurenty paradoxně právě ve spoléhání Madridu na zlaté a stříbrné doly a zanedbávání zemědělství, řemesel a obchodních aktivit. Protože plantážní ekonomika na Kubě závisela na otrocké pracovní síle, volal po odstranění regulace dovozu černých otroků z Afriky. Do Havany je měli vozit ve stále větším množství nejen španělští, ale také cizí obchodníci,

² GONZÁLEZ-RIPOLL, Navarro Mª Dolores, *Cuba, la isla de los ensayos. Cultura y sociedad (1750–1815)*, Madrid 1999, s. 145.

kteří tak měli zajistit sekáče pro sklizeň cukrové třtiny. Ta ovšem neměla být zpracovávána ve starých typech mlýnů, které dovezli první kolonisté z Andalusie už v 16. století, ale v moderních cukrovarech.

Všude na okolních ostrovech nacházel Arango y Parreño vyšší technologickou úroveň založenou na posledních vědeckých zjištěních, ale přes své kritické poznámky nežádal radikální převrat ve vztazích s Madridem. Jeho programem byly reformy, už proto, že se považoval za Španěla, jak výslovně prohlásil v jednom ze svých textů z roku 1808. „Jsme Španělé, ne z těch zvrácených skupin, z nichž tvoří ostatní národy mnohé ze svých obchodních faktorii, což je to, na co redukovaly a redukují svoje osady v Americe, ale zdravá část toho nejvznešenějšího Španělska. A ta ušlechtilá krev, která koluje našimi žilami, nezasluhuje v žádném případě menší ocenění, protože za cenu tolika životů, zkoušek a protivenství dokázala dobýt, zřídit a udržet tolik nových Španělsk, tolik bohatých království.“³ Za hrozbu pro budoucnost považoval kreolský plantážník ovšem tu vrstvu společnosti, po jejímž procentuálním posílení v populaci ostrova volal, když žádal volný dovoz tisíců afrických otroků. Ti se stejně jako svobodní mulati stávali – zejména po povstání na Saint Domingue – noční můrou bílé populace Kuby, jejíž část proto už v této době program Aranga y Parreña odmítala. Další kreolové pak zpochybňovali myšlenku španělské Kuby a požadovali nezávislost ostrova.

Ve dvacátých letech se stal jejich mluvčím bývalý profesor Semináře Svatého Karla (Seminario de San Carlos) Félix Varela, který musel pro své politické názory hledat útočiště ve Spojených státech. Ještě před ním však na Kubě uvažovalo o nezávislosti dalších několik představitelů kreolské elity. Už v roce 1809 tak informovaly koloniální úřady vládu v Madridu o konspiraci skupinky zednářů, stoupců myšlenky svobodné Kuby Luise F. Basabe, Romána de la Luz, Manuela Ramíreze a Joaquína Infante. Tento původně ctihodný advokát jednoho z nejdůležitějších měst koloniální Kuby – Bayama – byl o připravovaném zatýkání včas informován a podařilo se mu utéci do Spojených států, odkud odešel do Venezuely. Tady uveřejnil v roce 1812 svůj návrh ústavy, již vypracoval

---

³ Francisco Arango y Parreño, *Manifiesto del Ayuntamiento de la Habana a la Suprema Junta Central, antes de recibir de oficio la noticia de su instalación, Habana y octubre de 1808*, In: *Obras de Francisco Arango y Parreño*, Habana 1952, Vol. II., s. 113.

pro budoucí nezávislý ostrovní stát. Také v tomto dokumentu je patrná obava vrstvy, již *infante* reprezentoval, tedy bílých kreolů, z černých otroků a barevných obyvatel ostrova vůbec. „Rodilí bílí Američané“⁴ měli mít v Infantově státě privilegované postavení ve všech čtyřech sférách moci (zákonodárné, výkonné, soudní a vojenské), přestože ústava jinak zaručovala stejnou právní ochranu všem obyvatelům ostrova včetně barevných. Nejblíže bílým zde Infante uváděl Indiány a mestice, na konci škály pak stáli Afrokubánci. Advokát nezapomínal ani na různé stupně míšení a zabýval se ve svém návrhu ústavy dokonce problémem, který v této době horlivě diskutovala nejen část kubánských kreolů, ale dokonce koloniální úřady. Úplného „zbělení“ obyvatel ostrova bylo možné dosáhnout plánovitým míšením mezi africkými matkami a bílými otci. V první generaci měl mulat polovinu africké krve, v druhé pak *quaterón* (čtvrták) pouze čtvrtinu, ve třetí *quinteron* (pěťák) jen dvanáct a půl procenta a v generaci čtvrté měl míšenec jen šest procent nekreolské krve a Infante ho považoval za bělocha.

Při úvahách o barevném složení obyvatel svobodné Kuby nemohl samozřejmě tvůrce návrhu opomenout problém otrokářství. Věnoval mu příznačně jedinou větu. Bude existovat „dokud ho bude potřebovat zemědělství“.⁵ V komentáři ke svému návrhu přitom počítal s dlouhodobou, či možná dokonce věčnou existencí institutu otroků afrického původu na Kubě. Ve shodě s dobovými teoriemi považoval Afričany za lépe disponované pro těžkou práci na plantážích v podmínkách tropického klimatu než bílé zemědělce, na druhé straně ovšem viděl v událostech na sousedním ostrově velké memento. Barevní obyvatelé Kuby nesměli dostat do rukou zbraně, což je automaticky vylučovalo ve službě v milici či armádě. Už v tomto návrhu první kubánské ústavy se tak Infante dotýká problémů, s nimiž pak zápasili téměř všichni stoupenci nezávislosti Kuby až hluboko do 19. století.

V roce 1823 vyšetřovala v Havaně policie aktivity další spiklenecké skupiny, která se už názvem *Soles y Rayos* (Bolívarovo slunce a paprsky) odvolávala k procesům probíhajícím na kontinentě. Opět ji tvořili zednáři z intelektuálního prostředí, vynikal mezi nimi tehdy dvacetiletý rodák ze

⁴ Text dokumentu viz in PICHARDO, Hortensia, *Documentos para la historia de Cuba I*, La Habana, Editorial de ciencias sociales 1977, s. 253–260.

⁵ Tamtéž, s. 259.

Santiago de Cuba José María Heredia. Studoval sice práva, ale jeho velký zájem představovala poezie. Současně s debatami o nezávislosti v zednářské lóži připravoval do tisku svou první sbírku, která však už nestačila na Kubě vyjít. Herediu, jehož rodina patřila ke koloniální smetánce a otec oddaně sloužil až do své smrti v roce 1820 španělské koruně, varovali přátelé před hrozícím zatčením, takže mladý básník unikl do Spojených států. Žil poté v různých zemích Latinské Ameriky, zejména v Mexiku, kde se účastnil politického života a napsal tu slavnou *Hymnu vyhnancovu*. Nemohl samozřejmě v této době tušit, že jej bude kubánská literární věda považovat i po dvou stech letech za jednoho z největších básníků ostrova, ale pozorně sledoval ze svého exilu španělskou politiku na Kubě.

Její podobu určoval v této době zájmem Madridu udržet si kontrolu ostrova i poté, co v lednu roku 1826 Španělé vyklidili svoji poslední pevnost na americkém kontinentě v peruánském Callau. Španělská koruna se nechtěla se ztrátou kolonií smířit a spatřovala v Kubě vhodnou základnu, z níž by mohla v budoucnu vést pokusy o obnovení koloniálního statusu Mexika či Velké Kolumbie, spojující na počátku dvacátých let celý sever subkontinentu do jednoho velkého celku. Tuto hrozbu si ovšem uvědomovala i politická elita Velké Kolumbie i Mexika, ale vývoj na Kubě sledovali z vlastních zájmů také vlády dalších států, na prvních místech celkem logicky Velké Británie a Spojených států, ale také Francie či Ruska. Tento zájem ze zahraničí posiloval paradoxně španělské pozice na ostrově, respektive obou ostrovech, které na západní hemisféře Španělsku zůstaly, tedy i na Portoriku. Kolumbie i Mexiko byly sice ochotny poskytnout podporu odpůrcům španělského kolonialismu na Kubě, rozhodně však tak nechtěly učinit v případě, že by se Kuba potom připojila ke konkurenčnímu státnímu celku. Stejně pak posuzovali eventuální změnu kontroly Kuby v Londýně a ve Washingtonu. Diplomaté Spojených států varovali v Londýně, ale také v Bogotě a Mexiku, že by Unie považovala získání Kuby těmi státy za nebezpečný destabilizační faktor v regionu a obdobně si počínali britští vyslanci v příslušných hlavních městech. Situace na Kubě byla tedy předmětem diplomatických zpráv i demarší, Španělsku však možná právě proto zůstával dostatek prostoru k provádění vlastní koloniální politiky.

Jediné, co bránilo vypracování podrobné koncepce a jejímu cílevědomému naplňování, byly proměny politické scény v Madridu. Sem se totiž vrátil po Napoleonově porážce Ferdinand VII. Z událostí ve Španělsku

a vlastně v celém atlantickém prostoru v uplynulých padesáti letech vyvodil závěr, že všechny změny, pokusy reformovat systém či dospět k proměně revoluční cestou, měly pro společnost negativní důsledky. Jeho programem se tedy stal návrat do předrevoluční doby. Hned po opětovném převzetí trůnu zrušil liberální ústavu z roku 1812 a jeho administrativa začala s přísnou kontrolou všeho, co se dělo v koloniích. Panovníkova pozornost se zaměřovala především na kontinent, kde přivedla politika restrikcí pod prapory stoupců nezávislosti tisíce bývalých neutrálů. Válka, která se tu opět rozhořela, byla vedena z obou stran stále tvrdšími prostředky. Zatímco oddíly koloniální armády vraždily nejen zajatce, ale také příslušníky jejich rodin, vedly zprávy o jejich počínání stoupence nezávislosti k pogromům na royalisty tam, kde se dostali k moci. Výsledkem tohoto jejich počínání byl útěk Španělů, ale také kreolských stoupců koruny z ohrožených oblastí. Neodcházeli ovšem přímo do Španělska, stačilo odjet na Kubu, kde zatím k žádným nepokojům nedocházelo. Také proto, že se zde nemohl opakovat příklad některých regionů na kontinentě, kde bylo místních stoupců nezávislosti příliš málo na to, aby mohli začít s rebelií. Tady jim přispěchali na pomoc vítězové nad královskými oddíly ze sousedství. Na Kubě bránila využití této praxe její ostrovní poloha. Válečné lodi španělské koruny mohly masivnímu příjezdu Bolívarovy armády lehce zabránit, protože měly ve vodách Karibského moře značnou převahu.

Na Kubě přitom hledali už na počátku století útočiště také uprchlíci ze Saint Domingue. Ne všichni utíkali na poslední chvíli před vzbouřenými otroky, kteří během války na ostrově vypálili stovky plantáží a cukrových mlýnů, kde v plamenech často končili i plantážníci a členové jejich rodin. V některých případech si stačila ekonomická elita přivést dokonce otroky a začít na Kubě zase s pěstováním třtiny a výrobou cukru. Každý nový příchozí měl ovšem na Saint Domingue přátele, příbuzné či obchodní partnery, kteří měli smůlu a přišli, někdy drastickým způsobem, při otrockém povstání o život. Samozřejmě pak varovali nové sousedy před hrůzami, které by Kubu čekaly v případě nestability, již by mohli otroci využít a vyvolat povstání s fatálními konsekvencemi pro bílé obyvatele kolonie.

Vzpoura otroků ve francouzské kolonii a následky, které měla jak pro bílou populaci kolonie, tak pro její politickou a ekonomickou budoucnost,

pak výrazně figurovala až do konce století v diskusích kreolské společnosti Kuby a byla obratně využívána španělskou propagandou.⁶ Padesát tisíc rojalistických uprchlíků z kontinentu a tisíce exulantů ze Saint Domingue představovalo v této době více než deset procent populace Kuby a posílilo rozhodné odpůrce myšlenky jakékoli akce, která by mohla destabilizovat situaci na ostrově, nemluvě o tom, že stoupenci monarchie vystupovali militantně proti každému, kdo se odvážil jen zapochybovat o politice Madridu na ostrově.

Zatímco pak hrál na kontinentě velkou roli v šíření povstání fakt, že ho podporovala část nižšího kléru, v Mexiku stáli dokonce přímo v čele povstalců dva duchovní s obrovskou autoritou mezi farníky, Miguel Hidalgo a José María Morelos, což mělo v zemi se silnou katolickou tradicí velký význam, na Kubě se klérus, až na výjimky španělského původu, který byl v přímém kontaktu s běžnou populací, vyslovoval jednoznačně pro monarchii na Pyrenejském poloostrově.

V druhé polovině druhého desetiletí 19. století pak registrovala kreolská ekonomická elita několik dekretů, jimiž koruna splnila některé z jejích starých požadavků. Činila tak ovšem i proto, aby zvýšila efektivitu koloniální ekonomiky v době, kdy příjmy do státní poklady v Madridu z Ameriky klesaly, protože jednotky San Martína a Bolívara šířily válku za nezávislost do dalších oblastí. San Martín překročil Andy a pronikl do Chile a Bolívar postupoval na severu z Venezuely do Kolumbie a pak dále do Ekvádoru. V roce 1817, kdy San Martín porazil v Chile protivníky v bitvě u Chacabuca, zrušili na Kubě královský monopol na obchod s tabákem. Ten sice už v této době nebyl nejdůležitějším produktem ostrova – předstihl ho jak cukr, tak káva –, stále však měl velký význam pro export kolonie. Právě dekretu z roku 1817 přisuzuje kubánská historiografie expanzi exportu tabáku na přelomu druhého a třetího desetiletí 19. století. Pokud Kuba exportovala v roce 1816 3400 arrob tabáku,⁷ tvořil vývoz v roce 1823 už 13 900 arrob tabáku nezpracovaného a dalších

---

⁶ K problematice vlivu událostí na Haiti v letech 1791–1804 existují stovky knižních titulů a tisíce časopiseckých studií, srov. například *El rumor de Haití en Cuba: temor, raza y rebeldía, 1789–1844* (Ma. Dolores González-Ripoll, Consuelo Naranjo, Ada Ferrer, Josef Opatrný y Gloria García), Madrid, CSIC 2004.

⁷ Arroba byla ve Španělsku a jeho koloniích objemovou a váhovou jednotkou, hmotností odpovídala přibližně 11,5 kg.

21 000 liber tabáku sušeného. Dne 10. února 1818 Španělé legalizovali – tentokrát už definitivně – příjezd cizích lodí do kubánských přístavů. Podobné zákony sice vstoupily v platnost už dříve, vždy v dobách, kdy Španělsko ztratilo pro válečné operace v Atlantiku přístup ke svým americkým koloniím, po změně situace bývaly ovšem liberální předpisy zase odvolány. Obchod se zahraničím sice zatěžovala řada omezení, zejména různé poplatky, přes to však přinesl dekret z února 1818 ekonomické elitě kolonie velké výhody. O rok později zrušily úřady řadu předpisů, které bránily už od 16. století volné manipulaci s půdou, a nakonec otevřely těžbě lesy kolem Havany, blokové po celé století s ohledem na zájmy královské loděnice v Havanské zátocě. Pro kreolské výrobce cukru odstranil poslední z dekretů na čas velký problém s palivem pod kotli v cukrovarech. Úřady také podporovaly změny ve školství, do výuky byly zaváděny přírodní vědy, jichž se dalo prakticky využít v zemědělství i v průmyslu. Byla zřízena botanická zahrada a chemické laboratoře, opět úzce spojené s výrobou cukru.

Co kreolští plantážníci oceňovali zejména, byla politika metropole v otázce obchodu s otroky. Vzhledem k závislosti Španělska na Velké Británii musel sice Ferdinand VII. vydat v roce 1817 dekret, jímž se pyrenejská monarchie připojila k zákazu dovozu otroků z afrického kontinentu, ve skutečnosti však nedělaly úřady nic proto, aby uvedly zákon v platnost. Do kubánských přístavů nepřestávaly přijíždět lodě z afrického pobřeží, jejichž náklad tvořila budoucí pracovní síla na třtinových plantážích. Pokud tak dorazilo v posledních letech před vydáním dekretu na Kubu každým rokem něco přes třicet tisíc otroků, bylo to v první polovině dvacátých let asi o sedm tisíc více a později tento počet ještě stoupl. Tento stav kritizoval už v roce 1824 britský konzul v Havaně Richard R. Madden, který do Londýna napsal: „Zrušení obchodu s otroky je tu pouze nominální.“⁸

Veřejným tajemstvím byly úplatky obchodníků s otroky nejen pro úředníky v přístavech, ale také pro nejvyššího představitele španělské koruny v kolonii, generálního kapitána. V případě generála Miguela Tacóna vypovídal o této praxi zase před britským konzulem Domingo del Monte, hovořící o pevné taxě, již dostával Tacón za každého otroka

⁸ MADDEN, Robert Richard, *La Isla de Cuba*, La Habana 1964, s. 213.

dovezeného v době jeho úřadování do Havany. Díky této politice rostl ve dvacátých a třicátých letech výrazně počet obyvatel kolonie afrického původu. Růst registrovala zejména západní část ostrova, kde ležela většina třtinových plantáží. Pokud zde žilo podle censu z roku 1827 celkem 155 085 bílých a 242 579 barevných, činil v roce 1841 tento poměr 244 023 bílých oproti 387 727 barevných. Z toho bylo 321 274 otroků – proti 197 411 v roce 1827.⁹

Velký růst počtu otroků odrážel rostoucí potřebu pracovních sil. Dvacátá léta nepřinesla jen proměny v zákonodárství kolonie, ale také významnou technologickou inovaci. Několik plantážníků zakoupilo pro své cukrovary parní stroje a brzy mohli informovat o jejich přínosu pro zvýšení produkce cukru ve svých podnicích. Mohli v nich instalovat těžší válce na drcení třtinových stvolů, z nichž získali více guarrapa – šťávy, z níž krystalizoval cukr. Moderní stroje pak neznamenal jenom více guarrapa, ale také možnost zpracovat třtinu z mnohem větší plochy a plantáže tak rostly do oblastí, kde se dříve třtina nepěstovala.

Překážku ovšem představovala až do roku 1837 doprava. Pro velké objemy nákladů chyběly ve vnitrozemí kolonie vhodné komunikace. Splavných řek teklo na ostrově málo a cesty byly při deštích pro těžké povozy nesjízdné. Jakmile se tak kubánští kreolští statkáři seznámili ve Spojených státech a v Británii – k oběma zemím je poutaly nejen obchodní, ale také přátelské a rodinné svazky – s výhodami železnice, začali uvažovat o stavbě trati i na Kubě. Zvažovali zejména trasu mezi Havanou a oblastí Güines, kde využití úrodné půdy k zakládání plantáží dosud bránily jen velké obtíže při dopravě cukru na pobřeží. José Antonio Saco, jeden z mluvčích kreolské společnosti, patřil sice původně ke stoupencům myšlenky stavby moderních šterkových cest, po pobytu ve Spojených státech si ovšem uvědomil výhody železnice a ve svém *Pamětním spisu o cestách na Kubě* podtrhoval význam železnice pro dopravu ve světě i na Kubě.

Z Londýna pak podporoval myšlenku stavby železnice na Kubě Španěl Marcelino Calero Portocarrero. Vydával zde od roku 1829 ve svém rodném jazyce časopis *Agricultura y Artes*, v němž informoval o technických pokrocích v dílně světa, opakovaně psal o výhodách železnice

⁹ HUMBOLDT, Alejandro, *Ensayo político sobre la Isla de Cuba*, La Habana 1960, s. 177.

a inspiroval diskusi o novém dopravním prostředku mezi havanskými čtenáři svého periodika. Připravil navíc pro Francisca Dionisia Vivese, generálního kapitána v Havaně obsáhlý soubor dokumentů o železnici v Británii. Ten je pak předal velmi vlivnému spolku kreolské společenské elity na ostrově, Ekonomické společnosti přátel vlasti, k prostudování a dalšímu využití. Už za necelé tři týdny (22. července 1830) vznikla na půdě Společnosti smíšená komise Společnosti, havanské městské rady a královského konzulátu, instituce, pod níž spadaly ekonomické otázky kolonie. Předsedal jí sám generální kapitán, který v úvodním projevu na prvním zasedání nového orgánu konstatoval: „Současné okolnosti zvyšují cenu železnice, protože v důsledku nižší ceny za výrobky, které jsou bohatstvím této země, vzhledem k nadbytku cizí produkce soupeřící na evropském trhu, musíme přemýšlet o každém prostředku, jenž může snížit cenu a zlepšit dopravu.“¹⁰

Komise pak připravovala stavbu několik let a nakonec ji skutečně prosadila. Ve Spojených státech najala odborníky i pracovní síly, v Británii nakoupila železniční materiál a v listopadu 1837 zbývalo jen rozhodnout, kdy projede trati mezi Havanou a Bejúcalem – osadě ve vnitrozemí obklopené třtinovými plantážemi – slavnostně první vlak. Volba byla v tomto případě jednoduchá. Sedmiletá královna Isabela II. měla 19. listopadu svátek a Junta de Fomento – instituce, již správa železnice v kolonii připadala – tedy stanovila na tento den první jízdu vlaku na Kubě a ve španělském světě vůbec. Třebaže celou noc silně pršelo, shromáždily se na nádraží v Havaně i podél trati davy zvědavých lidí. V osm ráno se pak dal vlak skutečně do pohybu a Kuba se stala teprve sedmou zemí na světě, která vstoupila do éry železniční dopravy.

Z počátku nastaly nečekané technické problémy. Třebaže britští dodavatelé nepřestávali zdůrazňovat kvalitativní superioritu britského železničního materiálu, docházelo na trati i v depech k nehodám. Lokomotivy několikrát vykolejily, podle soudu současníků pro příliš vysokou rychlost, již vedli své stroje po kolejích strojvůdci z Británie, britský technický personál hlásil závady materiálu a úředníci Junty pro změnu hledali příčinu závad také v nešetrném přístupu britských techniků a strojvůdců k majetku instituce. Technicky nadaní a zvědaví španělští

¹⁰ Podle ZANNETTI, Oscar – GARCÍA, Alejandro, *Caminos para el azúcar*, La Habana 1987, s. 21.

a kreolští pozorovatelé pak s překvapením zjišťovali evidentní nekompatibilitnost některých dílů železničního zařízení nakoupených u různých britských firem. Už jedenáct dní po zahájení provozu mluvil hlavní inženýr trati Američan Alfred Cruger na zasedání Junty o vážných problémech britských strojů a strojevodců a žádal zakoupení dvou lokomotiv v USA, jež by obsluhovaly americké posádky. Junta de Fomento nejenže vzala Crugerovu zprávu na vědomí, ale hned odsouhlasila cestu hlavního inženýra do USA. Dala mu potřebné peníze a vyzvala k hledání personálu, strojevodců a hlavního mechanika. Už na jaře roku 1838 vyložili na molo v havanském přístavu stroje největších výrobců železničního materiálu v USA v této době, podniků Baldwin Locomotive Work a Rogers, Ketchum and Grosvenor.

Cruger hledal při své cestě také vhodnou osobu na funkci hlavního mechanika trati. Obrátil se hned na jednoho z předních amerických odborníků v oblasti parních strojů inženýra Ezru Kitchell Doda. Pětatřicetiletý rodák z Medhamu pracoval u Nowelty Iron Works a dlouho se nerozmýšlel. Odjel do Havany, kde až do roku 1873 nepracoval jen jako hlavní mechanik první železniční trati, ale jeho inovace parního stroje v cukrovarnictví z něho udělaly celebritu procesu modernizace kubánské ekonomiky. Byl také společně s Crugerem hlavním strůjcem přechodu z britské na americkou technologii na kubánských železnicích.¹¹ Už v srpnu 1838 napsal obsáhlý elaborát, v němž podrobil britské lokomotivy na trati do Güines tvrdé kritice. Vypočítával technické nedostatky a dokonce konstrukční vady a Cruger připravil na základě jeho textu rozklad pro Juntu de Fomento. Závady bylo samozřejmě nutno odstranit, přičemž proces měl být dlouhý a nákladný. Za propočítanou sumu by se přitom daly pořídit ve Spojených státech čtyři úplně nové lokomotivy, k dodání prakticky okamžitě. Junta s Crugerovým návrhem souhlasila a zbývalo pouze rozhodnout, co si počít s oněmi britskými stroji. Zatímco si Junta korespondovala s dodavatelem v Londýně, Dod odjel v říjnu 1838 za nákupem do USA. Bez velkých problémů zde uspěl a ještě před koncem roku už přístavní dělníci vykládali v havanském přístavu nové lokomotivy.

---

¹¹ BALLOL, Berta Alfonso – SORZANO, Mercedes Herrera – MOYANO, Eduardo – SANZ FERNÁNDEZ, Jesús – SOCARRAS MATOS, Martín, *El camino de Hierro de la Habana a Güines. Primar ferrocarril de Iberoamérica*, Madrid 1987, s. 119.

V té době byla už před podpisem dohoda mezi Juntou a Brity. Jejich lokomotivy měly být dopraveny zpět přes Atlantik a prodány v dražbě. Ukázalo se však, že ani doprava, ani prodej nebudou jednoduchou záležitostí. Trvalo celé měsíce, než se kapitán brigantiny *Permey* v srpnu 1839 uvolil dopravit těžký náklad na britské ostrovy. Tady pak neprojevil o stroje, které dvakrát překonaly Atlantik, nikdo velký zájem. Poslední našel kupce, jehož nabídka svědčila o velké šetrnosti, až po čtyřech letech.

To už na Kubě inspiroval ekonomický úspěch trati mezi Havanou a Güines skupinu velkých producentů cukru – figurovaly mezi nimi rodiny Aldama, Céspedes, Drake či Alonso – k ustavení společnosti pro koupi železnice, která tak přešla z rukou státu do rukou soukromých. Současně vznikaly společnosti pro stavbu dalších úseků železnice na Kubě. Ty už od počátku nenakupovaly v USA pouze pražce a drobnější vybavení trati, jako tomu bylo v případě železnice Havana–Güines, ale také kolejnice, lokomotivy a železniční vagony pro osobní i nákladní dopravu. Železnice se tak stala jedním z důležitých pojítek mezi španělskou Kubou a Spojenými státy.

Pokud mohla kreolská ekonomická a politická elita sledovat hospodářskou situaci na ostrově a rychlý postup technologických inovací především v dopravě a cukrovarech ve čtvrté a na začátku páté dekády 19. století s uspokojením, musela konstatovat na politické a sociální scéně spíše problémy. Začátek dvacátých let se přitom jevil i v této sféře velmi nadějně. Ve volbách do španělských kortesů byli po liberální Riegově revoluci zvoleni tři zástupci Kuby, všichni stoupenci reforem a liberalizace politického života ostrova. Návrat Ferdinanda VII. k moci absolutního vládce nad Španělskem v roce 1823 byl Felixi Varelovi a jeho kubánským druhům v zákonodárném sboru signálem k rychlému útěku z Madridu. V americkém exilu si pak mohli blahopřát k prozíravosti. Řada španělských liberálních poslanců, kteří včas Španělsko neopustili, totiž skončila stejně jako vůdce revoluce z roku 1820 Riego na popravišti.

Radikální změna v metropoli tak skoncovala s nadějami mluvčích kreolské společnosti na Kubě v přijetí ústavy, která by obyvatelům Kuby zajistila účast na politickém životě země prostřednictvím volené samosprávy a omezila moc generálního kapitána jmenovaného španělskou korunou. Liberálové museli naopak přihlížet posilování jeho postavení.

Generální kapitán nejdřív ustavil zvláštní vojenský výbor, jehož hlavním úkolem bylo sledování a pronásledování všech projevů *infeldad* (nevěrnosti) Španělsku, královským dekretem z 25. května 1825 mu pak byly uděleny zvláštní plné moci. V následujících dvanácti letech spočívala skutečně veškerá moc v kolonii v rukách generálních kapitánů. Do roku 1833, kdy zemřel Ferdinand VII. a Španělsko propadlo do krize vrcholící první karlistickou válkou, udržovali reprezentanti Madridu dobré vztahy s kreolskou ekonomickou elitou, poté však začal v paláci generálních kapitánů v Havaně převládat vliv Španělů, kteří přišli na Kubu nedávno. Usilovali o obsazení všech rozhodujících míst v kolonii, dosažení většího podílu na jejím bohatství a celkem logicky spatřovali velkou překážku v naplnění druhé ze svých ambicí v příslušnicích bohaté kreolské společnosti.

Od konce května 1834 se mohli opírat o nového generálního kapitána v Havaně – generála Miguela Tacóna. Tacón byl profesionální voják se zkušeností z válek proti stoupencům nezávislosti na americkém kontinentě. Po porážce královských oddílů se vrátil na Pyrenejský poloostrov, kde byl jmenován guvernérem v Malaze a pak v Seville. Z prohrané války v koloniích si odnesl nedůvěru ke kreolům, a když jej 7. března 1834 jmenovali díky jeho dobrým vztahům s tehdejší vládnoucí garniturou v Madridu generálním kapitánem v Havaně, museli pocítit představitelé kreolské inteligence jisté obavy. Od roku 1825 totiž nepřestávali žádat zrušení květnového dekretu a uznání práva kolonie na zastoupení ve španělském parlamentu, aby zde její zástupci mohli hájit zájmy svých voličů. Jedním z mladých reprezentantů této společenské vrstvy byl José Antonio Saco. Pocházel z východní části ostrova, kde se narodil v roce 1797 v rodině nijak zvlášť bohatého, ale o to vlivnějšího advokáta. Do Havany přišel jako sedmnáctiletý na studia na tehdy zřejmě nejlepším, rozhodně však nejprestižnějším vzdělávacím zařízení kolonie – *Seminario de San Carlos*. Patřil zde k nejlepším studentům, oblíbencům učitele filozofie Felixe Varely. Účast na jeho přednáškách o ústavě patřila ke společenským povinnostem havanské smetánky vítající s nadšením jeho jméno na kandidátce do parlamentních voleb. Poté, co Varela ve volbách uspěl a odjel jako poslanec za Havanu do Madridu, převzal třiadvacetiletý José Antonio Saco jeho předměty v *Seminariu*. Jevil ovšem také velký zájem o přírodní vědy a jeho veřejné přednášky v této oblasti nesměly

zase chybět v programu havanské společenské elity. Zájem o přírodní vědy vedl Saca k odjezdu do Spojených států, kde ovšem nenavštěvoval ve Washingtonu jen přednášky z chemie a fyziky, ale pilně se seznamoval s fungováním demokratické společnosti a začal vydávat ve španělštině časopis věnovaný kultuře, zejména literatuře. Navštěvoval zde také svého učitele ze *Seminario de San Carlos* Félix Varelu. Ten po svém útěku z Madridu do USA připravil několik čísel časopisu *El Habanero*, v němž podpořil myšlenku kubánské nezávislosti, potom však věnoval veškerou pozornost charitativní činnosti mezi irskými přistěhovanci.

Pro bývalé žáky, včetně Saca, zůstával ovšem stále milovaným učitelem, nespravedlivě pronásledovaným španělskou mocí, a kubánská historiografie ho považuje za předního představitele kreolské kulturní elity a za jednoho z prvních stoupců nezávislosti Kubu. Přes Varelovu velkou prestiž mezi kubánskými kreoly měla však jeho argumentace ve prospěch nezávislosti jen minimální ohlas. Kritikové španělské koloniální politiky, zejména rozhodnutí Madridu zbavit definitivně zástupce kolonie práva zastupovat Kubu v madridských kortesech, důrazně varovali před bojem za nezávislost s odkazem na nebezpečí možného zneužití ozbrojeného konfliktu otroky. Odkazovali přitom na události na Haiti na přelomu století a uváděli čísla censů prozrazující růst podílu obyvatel afrického původu v populaci ostrova. Řada plantážníků si přitom nedovedla ekonomiku kolonie bez otrocké pracovní síly představit, a přestože mnoho z nich sdílelo obavu kritiků stávajících poměrů z velkého povstání otroků, byl jejich hospodářský zájem silnější. K radikální proměně názorů kreolské elity, ale také koloniálních i metropolitních úřadů pak došlo po roce 1843.

ANEXIONISMUS

V druhé polovině roku 1843 se začaly šířit na Kubě i ve Španělsku pověsti o připravovaném povstání. Spiknutí se mělo účastnit 60 000 mužů afrického původu, otroků i svobodných, s podporou či dokonce z popudu Davida Thurnbulla, britského zmocněnce, který jednal v Havaně o naplnění starých španělských slibů. Od roku 1817 podepsali zástupci Madridu s Brity několik dohod o ukončení obchodu s otroky, ale až do začátku čtyřicátých let počet otroků dovážených na Kubu naopak rostl. Plány povstalců údajně počítaly s několika současnými vzpourami na plantážích v okolí Cárdenasu, z nichž by se povstání rozšířilo na celou oblast významného centra pěstování třtiny kolem Matanzasu a kulminovalo obsazením Havany. Na ostrově pak měla vzniknout černošská republika nebo království, kde by nebylo místa ani pro Španěly, ani pro kreoly.

Pověsti živila svědectví účastníků několika revolt v provincii Matanzas z jara a podzimu 1843. První propukla na plantáži *Alcancia* v noci na 28. března, kde se vzbouřilo 254 otroků. Jejich příkladu následovaly další stovky Afričanů v cukrovarech *Trinidad*, *Luisa Nieves* a *Aurora*. Založeným ohňům padla za oběť nejen třtina na plantážích, ale také hospodářské budovy a sídla majitelů. Stejně si pak počínali otroci na kávové plantáži *Moskva* a dobytkářského statku *Ranchuelo*. Neklid mezi otroky hlásila i společnost budující poblíž Matanzasu železnici mezi tímto regionem a Havanou. Proti vzbouřencům zasáhly španělské vojenské oddíly a brzy zjednaly pořádek. Ne však nadlouho. Na podzim vypálili revoltující otroci plantáž *Triumvirato*, odkud následně zamířili k vesnici Santa Ana. Jejich postup zastavili zase vojáci a generální kapitán nařídil řádné vyšetření příčin i průběhu vzpour. Ustavil zvláštní komisi, v níž zasedali kromě úředníků z Matanzasu také majitelé některých cukrovarů. Další plantážníci pak prováděli vlastní šetření mezi svými otroky. Způsob vyšetřování pak dal události jméno – *Conspiración de Escalera* (Spiknutí žebříku). Při výsleších přivazovali vyšetřované k žebříkům a pak bičovali, pálili, řezali a sekali na kusy. Výpovědi zapisovali a komise z nich skládala obraz hrůzy, již kolonie unikla. Všichni bílí obyvatelé Kuby, jež by povstalci chytli, měli být pobiti, ženy ještě předtím znásilněny. Tisk, nejdříve v kolonii, pak ve Španělsku a nakonec

také ve Spojených státech, Británii i Francii, přinášel zprávy z vyšetřování a pak z procesů. Novináři žádali už předem přísné tresty, někteří hledali viníky nejen přímo mezi zadrženými účastníky revolt, ale paradoxně mezi kritiky obchodu s otroky a otroctví vůbec. Měli to být oni, kdo povstání vlastně vyprovokovali.

Los Pozos

Někteří z takto označených pak rozumně nečekali na další vývoj událostí a Kubu rychle opustili. Mířili do Spojených států nebo do Francie, kde si mohli být jisti před pronásledováním. Do Paříže tak odjel i Domingo del Monte považovaný řadou historiků za jednoho z nejvzdělanějších kubánských kreolů první poloviny 19. století, organizátor kulturního života v Havaně. Rodák z venezuelského Maracaiba pocházel z rodiny příslušející k místní politické a ekonomické elitě. Jeho otec Leonardo del Monte y Medrano se do Maracaiba přizemil, když si vzal dceru jednoho z nejbohatších venezuelských plantážníků. Až do roku 1810 potom zastával důležité úřady v místní správě a pak jej koruna vyslala zase jako vysokého úředníka na Kubu. Rychle si zde pořídil plantáž se stovkou otroků a dům přiměřený jeho postavení v Havaně. Místu

rodiny na společenském žebříčku odpovídala i výchova dětí, musely mít to nejlepší, co bylo na Kubě k dosažení. Domingo del Monte tak studoval na prestižním *Seminario de San Carlos*¹² filozofii, s největší pravděpodobností u proslulého Félixé Varely. Potom zde pokračoval ve studiu práv a v roce 1821 dosáhl titulu bakaláře civilního práva na Havanské univerzitě. Víc pozornosti než memorování paragrafů věnoval však v této době literatuře, intenzivně se zajímal také o politický život. Spolupracoval s několika časopisy, včetně periodika s příznačným titulem *El Americano Libre* (Svobodný Američan), kde publikoval své první texty, kromě jiného i vysoce pozitivní recenzi básnické sbírky José Maríá Heredii. Označil ho za naději kubánské básnické tvorby a pozdější literární vědci dali tomuto soudu za pravdu. V roce 1827 složil na univerzitě v Havaně zkoušky nutné k provozování advokátské praxe a nastoupil do velké kanceláře známého právníka Nicoláse Maríá Escóbeda. Dlouho v ní však nepracoval a vydal se na téměř tříletou cestu po Spojených státech a Evropě, kde si mohl ověřit kvalitu svých jazykových studií angličtiny, francouzštiny, itaštiny a portugalštiny. Během pobytu v Madridu se sblížil s významnými osobnostmi kulturního a politického života monarchie. Texty Ramóna de Mesonero Romanose neoceňovali jen kritici, ale i široká čtenářská veřejnost, Salustiano Olózaga proslul později jako vychovatel budoucí královny Isabely II. a jeden z tvůrců ústavy z roku 1837 a Ángel Izuardi trávil jako mluvčí španělského liberalismu následující desetiletí strídavě ve vězení a na výsluní španělského politického života.

Po návratu na Kubu řídil del Monte literární časopis *La Moda o Recreo Semanal del Bello Sexo*. Jediný titul orientující se v této době na vzdělané kreolky neměl jen zábavnou, ale také výchovnou ambici. Kromě článků o módě přinášel kvalitní poezii, tiskl například s jistým rizikem verše José Maríá Heredii, nuceného opustit z politických důvodů ostrov, nepřestával vyzývat čtenářky k vlastní tvorbě a jejich texty pak uveřejňoval. Publikoval také verše mulata Juana Francisco Manzana, domácího otroka rodiny havanských statkářů a vzdělanců Azcáratů. Domingo Del Monte pak spoluorganizoval sbírku na básníkově vykoupení z otroctví. Peněz se vybralo dost také díky tomu, že se organizátoři nepřestávali pohybovat mezi koloniální smetánkou, jejíž nejprogresivnější

¹² Srov. TORRES, Sophie Andios, Ensayo introductorio, compilación y notas, In: del Monte, Domingo, *Centón epistolario I*, La Habana 2002, s. 15.